

DABARTINĖS LIETUVIŲ LITERATŪRINĖS KALBOS LAIKO KONSTRUKCIJOS SU GALININKU

A. RUŽĖ

Ivadas

§ 1. Pagrindines laiko galininko reikšmes senuosiuose lietuviškuose raštuose bei šnekamojoje kalboje yra iškėlęs ne vienas kalbininkas¹. Daugeliu atvejų jų teiginiai tinka ir dabartinei literatūrinei kalbai. Apie laiko galininko reikšmes ir vartojimą dabartinėje literatūrinėje kalboje daugiausia informacijos randame J. Jablonskio „Linksnuose ir prielinksniuose“² bei akademinėje gramatikoje³.

Minėtuose darbuose laiko galininkas aptariamas kaip viena galininko linksnio reikšmių.

Šiame straipsnyje nagrinėsime ne laiko galininką, kaip atskirą galininko linksnio reikšmę, bet laiko konstrukcijas⁴, sudarytas su galininko linksniu. Pamėgin-sime išaiškinti laiko konstrukcijų su galininku gramatinę struktūrą ir leksinę sandarą, tų konstrukcijų reikšmes, reikšmių priklausomybę nuo konstrukcijos gramatinių ir leksinių ypatybių, konstrukcijų vartojimo polinkius.

§ 2. Laiko konstrukcijos su galininku, palyginus su konstrukcijomis, kurios sudarytos su kitais linksniais, dabartinėje literatūrinėje kalboje yra produktyviausios ir intensyviausiai vartojamos. Jos turi ir daugiausia reikšmių. Galima išskirti keturias pagrindines laiko konstrukcijų su galininku reikšmes: 1) veiksmo laiko momento ar periodo, 2) veiksmo trukmės, 3) veiksmo rezultato trukmės ir 4) veiksmo dažnio. Be to, šių reikšmių konstrukcijos gali turėti papildomų niuansų, išplaukiančių iš jų gramatinės struktūros ar leksinės sandaros.

Laiko konstrukcijų su galininku reikšmės skirtumus paprastai lemia šie svarbiausi veiksniai: 1) pagrindiniu konstrukcijos dėmeniu einančio veiksmožodžio veikslas, 2) priklausomuoju dėmeniu einančio daiktavardžio leksinė reikšmė, 3) su daiktavardžio galininku einančio pažyminio gramatinės ir leksinės savybės, 4) konstrukcijos

¹ A. Schleicher, *Litauische Grammatik*, Prag, 1856, p. 262–264; F. Kurschat, *Grammatik der litauischen Sprache*, Halle, 1876, p. 380–382; E. Fraenkel, *Syntax der litauischen Kasus*, Kaunas, 1928, p. 161–163.

² J. Jablonskis, *Rinkiniai raštai*, t. I, Vilnius, 1957, p. 617–621.

³ LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, *Lietuvių kalbos gramatika*, t. I, Vilnius, 1964, p. 197–199.

⁴ Laiko konstrukcijomis čia vadinami veiksmožodiniai žodžių junginiai, reiškiantys laiko santykius.

priklausomuoju dėmeniu einančio daiktavardžio galininko skaičiaus forma. Ne visada šie visi veiksniai vaidina vienodą vaidmenį. Vienais atvejais svarbesnis vienas kuris šių veiksmų, kitais — kitas.

I. Konstrukcijos, reiškiančios veiksmo laiko momentą ar periodą

§ 1. Veiksmo laiko momento ar periodo reikšmę lemia pagrindiniu konstrukcijos dėmeniu einančio veiksmažodžio veikslas. Veiksmo laiko momentas reiškiamas konstrukcijomis, kurių pagrindinis dėmuo yra įvykio veiksmo veiksmažodis. Veiksmažodžiu reiškiamas veiksmas įvyksta tam tikru daiktavardžiu pasakomo laiko momentu.

Kastulis Narvilas į Vilnių atvažiavo vidunaktį alkanas. VaižgRR II 72. Rytmetį visos bobelės išlakstė. ŽemR I 100. Sekmadienį, egzaminų išvakarėse, atėjo motina. AvyžISK 126. Pavasarį, parvažiavęs atostogų, pusbrolis Jurgis Šauklys atvyko mūsų aplankyti. SimonNTP 308.

Veiksmo laiko periodas reiškiamas konstrukcijomis, kurių pagrindinis dėmuo — eigos veiksmo veiksmažodis. Kiek laiko trunka veiksmas, aiškiai nepasakoma: jis gali vykti trumpesnį, ilgesnį ar visą daiktavardžiu pasakomą laiką.

Verkė Karusė naktį, į sunkų pakulinį pagalvį įsikniaubusi. Gud-GuzR I 26. Sekmadienį lynojo. MačAD 86. Juk paukščiai nieko daugiau nemoka, tik pypsėti, o žiemą turi dvėsti badą. BalčAP 184. Vasarą banguodavo auksinių varpų režiai. MarcBR 148.

Kitais atžvilgiais šios artimų reikšmių konstrukcijos nesiskiria, todėl čia nagrinėjamos kartu. Tik iliustracijose visų pirma pateikiamos konstrukcijos, reiškiančios veiksmo laiko momentą, po to iš naujos eilutės — konstrukcijos, reiškiančios veiksmo laiko periodą.

§ 2. Konstrukcijų, reiškiančių veiksmo laiko momentą ar periodą, priklausomuoju dėmeniu visada eina daiktavardžių vienaskaitos galininkas.

Šios laiko konstrukcijos sudaromos su gana apibrėžtų leksinių reikšmių daiktavardžiais. Paprastai vartojami paros dalių, savaitės dienų, metų laikų, laiko mato vienetų ir neapibrėžto laiko kiekio pavadinimai. Gana retai pasitaiko konstrukcijų, sudarytų su kitų laiko reikšmių daiktavardžiais.

Konstrukcijos, sudarytos su laiko mato vienetų ar neapibrėžtą laiko kiekį reiškiančiais daiktavardžiais, visada turi struktūriškai būtiną pažyminį. Tų pačių reikšmių konstrukcijos, sudarytos su kitų aukščiau minėtų semantinių grupių daiktavardžiais, gali būti ir su pažyminiais, ir be jų.

§ 3. Dabartinėje literatūrinėje kalboje labai produktyvios veiksmo laiko momentą ar periodą reiškiančios konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina paros dalių, savaitės dienų ir metų laikų pavadinimų galininkas be pažyminių. Be pažyminių kartais pavartojamas ir vienas kitas kitokios laiko reikšmės daiktavardis.

Rytmetį suvažiavo daug vežimų į pašventorį. ŽemR III 355. Kiek dieną nurauta, tiek naktį turi būti nubraukta. KatkR 91. Vidurnaktį visus iš miego pribeldė. Gs. Pagaliau vidudienį priėjo didelį, klampų raistą. VienR IV 24. Pirmadienį, kartais antradienį vėl grįždavo į tėviškę ligi kito šeštadienio. Myk-PutR III 256. Pavasarį viena karvė krito, dabar kita. Ėr. Rudenį Bartkus gavo nuo sūnaus laišką. MarcBR 157. Vidurvasarį jis atėjo pas Andriu-

ką, rado jį begulintį. GricŽ 240. Patirs, būdavo, kad aš parvažiauvau, ir ateina šventadienį į mane naujienų pasiklausyti. BilR I 104.

Nakties paukščiai dieną miega. Inš. Aš gerai žinau, ką reiškia naktį savo kranto siekti. MiežSA 163. Su kuop per tvorą rytą prie namų kuždėjais? SruogR III 10. Vidudienį, atsisedęs kur nors kriausų, skaitai, rašinėjai, kaitinies išsitempęs saulėje. VienR VII 40. Vilius nori antradienį ar trečiadienį vasarą kirsti. SimonR V 13. Pirmadienį eisime pažiūrėti. SimonNTP 224. Jo kambariai, vasarą nevėdinami, o žiemą nekūrenami, ilgą laiką stovėjo užversti visokiais atliekamais rakandais. Myk-PutR IV 9. Žiemą nešiodavo storo milo kelnes ir juodus mudėvėtus, nutrintus kailinius. KrėvRg 171. Darbymetį ir senas, ir jaunas kruta. Grl.

§ 4. Labai dažnos konstrukcijos, sudarytos su daiktavardžių *kartas, sykis* vienaskaitos galininku. Šių žodžių galininku pasakomas labai bendras, neapibrėžtas laikas⁵. Savo reikšmė ir funkcija šių žodžių galininkai artimi prieveiksams⁶.

Kalbamos reikšmės konstrukcijų su *kartas, sykis* galininku pagrindiniu dėmeniu paprastai eina būtojo kartinio laiko veiksmazodžio forma.

Bet štai kartą atėjo žmonės, paėmė linus už viršūnių ir išrovė su šaknimis. BalčAP 24. Sykį net palydėti buvo pasišovęs, bet nė žodžio nemoka žmoniškai ištarti. GrušK 122. Damijonui sykį tokia „raketa“ ant kepurės užkrito. SajK 111.

Kartą juodu stovėjo ties Vilko Akies ežeru ir žiūrėjo į pušyną. VencLR II 50. Gyveno kartą senas žvejys. BalčTVN₁ 9.

Retkarčiais pasitaiko konstrukcijų, kurių pagrindiniu dėmeniu eina veiksmazodžio esamojo laiko forma.

Sykį parvažiuojame iš bažnyčios – bestovis kieme arklys. ŽemR IV 314.

Tačiau esamojo laiko forma tokiais atvejais visada žymi praeities veiksmą.

Su veiksmazodžio būtojo dažninio ar būsimojo laiko formomis ir daiktavardžių *kartas, sykis* galininku kalbamų reikšmių konstrukcijos be pažyminių dabartinėje literatūrinėje kalboje nesudaromos.

Konstrukcijos su žodžių *kartas, sykis* galininku reiškia labai neapibrėžtą veiksmo laiko momentą ar periodą. Todėl jos dažnai išplečiamos dar kitu daiktavardžio linksniu, linksniu su prielinksniu arba prieveiksniu, patikslinančiu veiksmo laiką.

Nusivariau kartą rudenį Burbiškin jaučius pūdymo artų. BilR I 178. Parėjo jis kartą po smarkios perkūnijos. SajJ 48. Sykį per susišaudymą sužeidė kuopos vadą (tsp). Bet aš neiškenčiau ir kartą numoklinau nakčia į ganyklas. BaltPV I 91.

Sykį einu pavakary į dvarą ir sutinku elgetą (rš). Kartą per pertraukėlę klipatuoju su savo draugais klipatomis ir randu kieme cigaretės nuorūką. SruogR V 169.

Tačiau konstrukcijos su *kartą, sykį* ir be tokių išplečiančių žodžių yra pilnės struktūros.

§ 5. Daiktavardžių galininkas dažniausiai eina su fakultatyviais pažyminiais – daiktavardžiais, būdvardžiais, skaitvardžiais, įvardžiais ir dalyviais. Šiais pažyminiais einantys žodžiai paprastai irgi turi leksinę laiko reikšmę.

⁵ Lietuvių kalbos gramatika, t. I, p. 198.

⁶ K. Ulvydas, Dėl vienaskaitos galininko prieveiksmėjimo dabartinėje lietuvių kalboje, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. II, V., 1959, p. 75.

1) Daiktavardiniu pažyminiu išplečiamos tos konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina paros dalis reiškiantys daiktavardžiai.

Rytojaus dieną Morta su motina atvažiavo pas Kavolius. ŽemR IV 136. Ką mes galvojame, kada užmiegam rudens naktį po savo stogu? MaldŠM 165. Šeštadienio popietę Arvydas, kaip paprastai, vėl pasuko ežero link. LankNR 171. Tačiau penktadienio rytą jos entuziazmas dingo. VienR VII 157. Šeštadienio vakarą kiekvienas laisvai atsikvėpdavo. Myk-PutR VI 40. Prasidėjus vestuvėms, mergų vakarą, Kupsčiai nusivedė Petrą į klėtį atiduoti jam žadėtosios dalies. ŽemR I 181.

Apie Žarasus, siekiant apsaugoti pasėlius nuo usnių, žagrė būdavo tepama užgavėnių dieną virta mėsa. LEB 59. Rytojaus rytą, saulei tekant, Balsių Petras su jaučių jungu jau traukė per sodžių į laukus. Myk-PutR VI 71. Kūčių naktį gyvuliai tarp savęs kalba. Jnšk. Ir mano meilė skrieja rugpiūčio naktį krantinčia žvaigžde. MaldŠM 85.

Daiktavardžio vakaras galininkas laiko konstrukcijose dažniau vartojamas su pažyminiu, negu be jo. Šio žodžio galininką be pažyminio literatūrinės kalbos laiko konstrukcijose baigia išstumti vietininkas vakarė⁷.

2) Būdvardiniai pažyminiai paprastai vartojami prie paros dalis, metų laikus ir savaitės dienas reiškiančių daiktavardžių. Būdingiausios ir dažniausiai vartojamos konstrukcijos, išplėtos būdvardžiais ankstus, ankstyvas, vėlus ir vėlyvas. Kitais būdvardžiais laiko konstrukcijos su galininku išplečiamos gana retai.

Artimiausią sekmadienį, po pietų, Kedulių Katrė išsiruošė į Šilėnus. Myk-PutR VI 583. Ankstyvą rytą jie sudės anglis į popierinius maišelius ir karučiais išvežios po miesto krautuves... MarukŽŠG 18. Nors meisteris parvyksta ankstyvą rytmetį, bet greitai visi, net senutė, išbėga jo pasitikti. CvMS 331. Kur užsnūsi vėly vakarėlį? SNrKBM 85. Julė išeidama, skubiai papietavus pasakė, kad grįš tik vėlyvą vakarą. KrėvLŽ 184.

Vėlyvą popietę Alma ėjo namo. BubLK 155. Ankstyvą rudenį, kada žėri visa gamta, spalvas mato kiekvienas. LankNR 98. Ankstų pavasarį pomidorų daigai auginami inspektuose (trš). Šventą dieną į galą lauko negindavau. MašAMB 41. Jos ašara vaidenas mano sieloj ir tylią naktį, ir neramią dieną. Myk-PutBV 60. Mus bangose naktį gaivią žvaigždės glamonės. SNrP₁ 172.

3) Su paros dalis reiškiančiais daiktavardžiais pažyminiu neretai eina ir kelintinis skaitvardis. Konstrukcijos, išplėtos kelintiniais skaitvardžiais, aiškia veiksmo laiko momento reikšmę turi tik tada, kai pagrindinis konstrukcijos dėmuo yra įvykio veiksmo veiksmožodis.

Antrą dieną išėjau oran. BilR I 217. Ketvirtą naktelę visus miegas numarino. KrėvP 81. Antrąją naktį žvejas pabarstė aplink bačką smėlio. CvR₁ VII 226. Trečią vakarą ir vėl ateina vėlnias. CvR₁ VII 337.

Kai pagrindiniu dėmeniu eina eigos veiksmo veiksmožodis, o priklausomuoju – daiktavardžio galininkas su kelintiniu skaitvardžiu, tai veiksmo laiko periodo reikšmė gali išryškėti tik kontekste. Izoliuotos nuo sakinio, tokios konstrukcijos reiškia veiksmo trukmę.

⁷ K. Ulvydas, Dėl vienaskaitos galininko prieveiksmėjimo dabartinėje lietuvių kalboje, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. II, p. 80.

Antrą rytą visas vanduo kribždėjo vibždėjo pilnas aukso žuvelių. LKŽ VI 572. Žuvis ir svečias trečią dieną dvokia. PP 140. Tik trečią vakarą jis vėl sėdėjo savo kabinete. MarcBR 24.

4) Tačiau dažniausiai šių reikšmių konstrukcijų pažyminiiais eina parodomieji ir neapibrėžiamieji įvardžiai. Parodomieji įvardžiai vartojami su įvairiais laiko sąvokas reiškiančiais daiktavardžiais.

Darbas užvirė visu baru, ir tą pačią dieną sustatė ir paskutines gubas. VienR V 45. Aną penktadienį užsimušė Jankus. Grl. Ši pavasarį ūmai įsigalėjo šilima. CvMS 39. Baltaragis tą žiemą visai pražilo ir sulinko nuo rūpesčių. BorBM 67. Tačiau ši kartą baimė dėl vaiko atvėrė jai lūpas. BalčHP 185. Juk aną sykį jam beveik akytę išmušė. SimonR V 140.

Rūsčiai paniūrė jungė tą rytą prie žuobrių jaučius Šilėnų artojai. Myk-PutR VI 291. Tikiuosi, kad dar ši rudenį gražiausiai kirs rugius mūsų ligonis! LzPR II 363. Tai apie ką gi aną kartą porinau? MarukŽŠG 20.

Iš neapibrėžiamųjų įvardžių šiose konstrukcijose vartojami tik būdvardiniai, dažniausiai – vienas ar kitas.

Vieną popietę klebonas mostelėjo vikarui neseniai iš pašto parneštu laišku. Myk-PutR IV 12. Vieną rytą motinėle išsivedė visus vaikelius į dobilus. ŽemR IV 447. Kokią dieną ateisi ir prie akių daktaro. Vks. Aš užėisiu kurį vakarą pas tave. AvyžISK 95. Klausyk, atvažiuok kurį sekmadienį pas mus į Rūdžius. PaukštPM 108. Daug metų praslinkus nuo varno jungtvių, vieną rudenį, prieš išskrendant į šiltesnes pamario šalis, būrys nutūpė poilsio į užsėtą rugių lauką. CvR₁ VII 75. Tiesa, vieną sykį mane stipriai apkūlė Mina. Simon NTP 42.

Vieną vakarą mūs laužo liepsną vėjai blaškė. SNérP₁ 416. Kitą dieną Gerda vėl lakstė po tą nuostabų gėlių darželį šiltoje saulutėje. BalčAP 232. Vieną žiemą baisiai šalo. Akm. Kitą kartą trys seserys skalbė upelyje žlugtą. BsRP 96.

5) Dalyviniai pažyminiai vartojami taip pat prie įvairių laiko sąvokas reiškiančių daiktavardžių. Dažniausiai pažyminio funkciją atlieka *ateinantis, pereitas, praėjęs, praeitas*. Žymiai rečiau vartojami kiti dalyviai.

Praeitą naktį kažkoks vyras su moterim pasibeldė į mano duris. BalčTVN₁ 194. Siūlau ateinantį sekmadienį ateiti su pareiškimais! GricŽ 354. Girdi, Bertašiau, ateinantį pavasarį tu išbarstysi takelius, ir jis jais jau bėginės! GricŽ 192. Rimas su Nerimu pereitą rudenį po antrą sūnų išleido kareiviauti. VaižgRR II 21. Sutartą dieną atvažiavo piršliai. Trš.

Ateinantį rytą važiuojame į Šiaulius. Trk. Juk pereitą šeštadienį, į krūtinę mušdamasis, žadėjai viską sumokėti. MarcBR 17. Ir pereitą sekmadienį dar agitaciją varei pas Iciką. Myk-PutR IV 29. Jie (arkliai) turėjo net rąstus taisyti, tokius pat, kokius aš pereitą vasarą tampiau. SruogR V 311. O juk praeitą kartą [...] mačiau dailų miestą. BilR I 101

6) Daiktavardžių galininkas kartais eina ir su keliais pažyminiiais. Pažyminių funkciją gali atlikti įvairių linksniuojamųjų kalbos dalių žodžiai. Tokie pažyminiai daiktavardžių galininku reiškiamą laiką gali patikslinti ne tik laiko, bet ir kitais požimūriais.

Gal būt, kad jų dovanų tą žvarbų sausio rytą ir man keli krislai nukrito. Myk-PutBV 8. *Kuri vėl vakarą Vincas Kaniava, neberimdamas, pasuko pas savo bendrą laimėję ir nelaimėję.* VaižgRR I 371. *Po trijų mėnesių policija sugavo ir tikrąją bažnyčios vagį, kuris šv. Jono atleidų naktį buvo nuplėšęs bažnyčioje skardinę.* VienR II 137.

Kažin koks mūsų sodžiaus juokdarys vieną kaitrią vasaros dieną vežė iš paupės per lydimus vežimą šieno. BilR I 176. *Ankstyvo pavasario vieną šiltą pavakarę skubėjau į tėviškę* (trš).

§ 6. Visais aukščiau aptartais atvejais pažyminiai veiksmo laiko momentą ar periodą reiškiančių konstrukcijų struktūroje yra fakultatyvūs. Konstrukcijos ir be tų pažyminių išlaikytų veiksmo laiko momento ar periodo reikšmę, būtų pilnos struktūros. Kai šių reikšmių konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu eina laiko mato vienetų ar neapibrėžtą laiko kiekį reiškiančių daiktavardžių galininkas, jis visada vartojamas su pažyminiu, kuris yra būtinas konstrukcijos struktūros elementas. Be pažyminių šios konstrukcijos įgytų kitą, veiksmo trukmės, reikšmę. Struktūriškai būtinų pažyminių funkciją atlieka tų pačių kalbos dalių žodžiai, kurie aukščiau aptartose konstrukcijose eina fakultatyviais pažyminiais.

1) Su daiktavardiniu pažyminiu plačiai vartojamas tik daiktavardžio mėnuo galininkas. Šiuo atveju pažyminiu paprastai eina daiktavardžiai, reiškiantys mėnesių pavadinimus. Konstrukcijų su kitais laiko mato vienetų ar neapibrėžtą laiko kiekį reiškiančiais daiktavardžiais, einančiais su daiktavardiniu pažyminiu, pasitaiko labai retai.

Bet rugsėjo mėnesį susirgau ir nuo to laiko nedirbu. T 1967 85. *Vasario mėnesį prasidėjo naujas didelis Vilniaus darbininkų streikas.* LI II 304.

Birželio mėnesį streikavo vežikai. LI II 313. *Niekas nematė, kaip ji gaudydavo rupūžėles gegužės mėnesį.* LKŽ VI 815. *Jurgėla mokėdavo tvardyti ir pavojaus valandą* (tsp).

2) Žymiai dažniau struktūriškai būtinu pažyminiu eina įvairių reikšmių būdvardžiai.

Paskutinę minutę pamačiau iš senų laikų pažįstamą advokatą (trš). *Iš mano lūpų tamsią valandą iššoka šnypšdami žalčiai.* BaltakPU 171. *Ištiesk sunkią valandą žmogui ranką.* MilŽP 66. *Benius norėjo pasakyti, kad Anicetas jį buvo nusivedęs į darbininkų susirinkimą, bet paskutinę akimirką susivaldė.* AvyžISK 104.

Pastarąją savaitę Vilniuje viešėjo kelios užsienio turistų grupės (tsp).

3) Palyginti retai šių reikšmių konstrukcijos būtinu pažyminiu eina kelintinis skaitvardis. Kiek dažniau tokio tipo konstrukcijų pasitaiko tik su daiktavardžiu valanda.

Tos konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo – įvykio veiksmo veiksmazodis, turi aiškią veiksmo laiko momento reikšmę.

Penktą valandą nesuskaitomos minios užplūdo rinką ir gretimas gatves. Myk-PutR VI 357. *Antrą pusmetį Vasaris parašė apie dešimt eilėraščių.* Myk-PutR III 236.

Kai pagrindinis dėmuo – eigos veiksmo veiksmazodis, tai veiksmo laiko periodo reikšmė išryškėja tik kontekste. Ne sakinyje tokia konstrukcija turi veiksmo trukmės reikšmę.

Penktą valandą, žiūrėk, jis vėl gimnazijoje, dirbinėja ką nors mokytojų kambaryje. PaukštPM 172.

4) Struktūriškai būtinais pažyminiiais dažniausiai eina įvardžiai. Iš jų paprastai vartojami parodomieji, žymiai rečiau — neapibrėžiamieji.

Tą parą būrys nuėjo į priešų užnugarį apie 50 kilometrų. T 1967 4. Aną savaitę Adomas atėjęs išlupo viską iki paskutinio grašio. GricŽ 83. Tą pat akimirką kotas suprato, kad čia jis, Pranaitis. Myk-PutR VI 620. Šią akimirką dar siaubingiau panoro, kad jo dvaras staiga pasikeistų kaip pasakoje. MarcR I 32. Kas žino, o gal kaip tik tą momentą Vezuvijus atsidus. VienR VII 242. Kitą savaitę tarnas vėl atėjęs pakvietė berniuką aplankyti jo šeimnininką. BalčAP 321.

Visa tai kartojasi diena dienon, tą pačią valandą, tą pačią minutę, o gal net tą pačią sekundę. VienR VII 110. Ši mėnesį būna pačios trumpiausios metų dienos. T 1966 279. Juk Pundzius stovėjo tą sekundę ant bedugnės krašto. DovAA 269. Šią valandėlę jis visa siela neapkentė Griaužinio. Avyž ISK 23. Šią akimirką motina į mane nežiūrėjo. SimonOBT 84. Kitą mėnesį visai nedirbu. Vks.

5) Struktūriškai būtinų pažyminių funkciją atlieka ir tie patys dalyviai, kaip ir einantys fakultatyviais pažyminiiais.

Ateinančią savaitę žadu išpiaudinti va šitą gumbelį. SajJ 14. Ateinanti mėnesį gaunu atostogų. GrušK 155.

Praėjusią savaitę redakcijoje dažnai skambėjo telefonai. T 1967 84. Praėjusią parą respublikoje lijo (tsp). Skirtą valandą visi kviestieji svečiai buvo vietoje. LKŽ VI 1085.

II. Konstrukcijos, reiškiančios veiksmo trukmę

§ 1. Veiksmo trukmę reiškiančiose konstrukcijose veiksmožodžių veiksmas užima visą daiktavardžių galininku pasakomą laiką. Šių konstrukcijų priklausomasis dėmuo dažniausiai reiškia laiko kiekį. Tas laiko kiekis paprastai reiškiamas dviem būdais:

1) Priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardžiai, kurie patys turi leksinę laiko kiekio reikšmę (laiko mato vienetų ir neapibrėžto laiko kiekio pavadinimai).

Už tas markes saksas lėbaus mėnesį. VienR VII 120. Beveik metus išgulėjo lovoje. ČiurIRR II 171. Visa tai tetruko gal minutę. SajK 126. Barbelei tas pagyrimas netiko, blakstienas sutraukusi, klausė valandą. LzPK 9. Valandėlę jiedu tylomis žiūrėjo vienas į kitą. Gud-GuzR I 72. Retkarčiais užtikdavom kelio smėly besivanojančius margus fazanus, kurie pamatę mus iš tolo, pripuldavo prie žemės ir, taip minutytę patupėję, smukdavo pagūžomis į mišką. VienR VII 72.

2) Priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardis su kiekybiniu pažyminiu. Pastaruoju atveju pats daiktavardis gali reikšti ne tik laiko kiekį, bet ir kai kurias kitas laiko sąvokas ar net procesus.

Akląjį šerną, tvartę uždarę, septynias savaites šėrė. BorJPK 75. Jokūbo visur kaip savo, kaip kokio svečio bobos džiaugdamos laukdavo, ir seniui ne naujiena būdavo kelias dienas pabūti kur įkliuvus. LzPR II 359. Visą vasarą gyveno Coliukė viena dideliame miške. BalčAP 182. Antai Jokimas visą vakarą sielo-

jasi. GricŽ 168. *Kiauras dienas jis stoviniuoja kambario viduryje* (trš). *Visą kelią ligi miesčiuko Ignotas spėliojo, kuo tai baigsis.* Gud-GuzR I 86.

§ 2. Veiksmo trukmę reiškiančių konstrukcijų pagrindinis dėmuo gali būti eigos arba įvykio veiksmo veiksmožodis. Vyrauja konstrukcijos su eigos veiksmo veiksmožodžiais.

Juozas valandą stovėjo vietoje kaip į žemę įkastas. LzPR II 17. *Visą savaitę Domantienė rengėsi baliui.* GrušK 15. *Sirgau visą žiemą.* MarcBR 217. *Du mėnesius ėjau, iki parėjau...* Gud-GuzR I 73. *Gimnazijoje abi kelis metus sėdėjo viename suolo.* KrėvLŽ 136. *Ilgą laiką čia dirbo tikrai vienas kalinys.* SruogR V 354.

Tačiau kartais pagrindiniu dėmeniu gali eiti ir įvykio veiksmo veiksmožodžiai, reiškiantys tam tikros trukmės veiksmą.

Paganysiu dar pusvalandį ir ginsiu namo. SajK 147. *Jis susiraukė, valandėlę pagalvojo ir pagaliau sutiko.* VienR VII 153. *Sustoju prie kažkokio sandėliuko ir atsiremiu: noriu pastovėti tik vieną minutėlę.* Gud-GuzR V 126. *Tik gyvas parsivariau namo ir tris savaites išgulėjau lovoj...* BilR I 179. *Visą vakarą prakalbėjo duktė su motina, o siūlo galo nesurado.* DovŽE 126. *Ištisas valandas išstovėdavo [Šyvoji] ganykloje.* CvR₁ VII 111.

Tokių veiksmo trukmę reiškiančių konstrukcijų įvykio veiksmo veiksmožodžius paprastai galima pakeisti eigos veiksmo koreliatais, išlaikant tą pačią konstrukcijos reikšmę, pvz.: *paganysiu pusvalandį – ganysiu pusvalandį, valandėlę pagalvojo – valandėlę galvojo.*

§ 3. Konstrukcijos su galininku gali reikšti ir apibrėžtą, ir neapibrėžtą veiksmo trukmę. Šiuos niuansus lemia priklausomuoju dėmeniu einančio daiktavardžio leksinė reikšmė arba konstrukcijos pažyminio leksinės ir gramatinės savybės, o tam tikrais atvejais – ir daiktavardžio galininko skaičius.

§ 4. Intensyviausiai vartojamos konstrukcijos, kurios reiškia apibrėžtą veiksmo trukmę. Jos sudaromos su daiktavardžių galininku, einančiu be pažyminio arba su pažyminiu. Be pažyminio einantis daiktavardis visada turi vienaskaitos galininko formą. Išimtis yra tik daugiskaitinis daiktavardis *metai*.

Be pažyminių šios reikšmės konstrukcijos paprastai sudaromos su laiko mato vienetu reiškiančiais daiktavardžiais.

Mes pasirodė veltui dirbome mėnesį todėl, kad turėjome padengti šeimininko nuostolį. Gud-GuzR V 97. *Išleis kiaules, paskui kuksi pusdienį, ligi vėl sušaukia.* Vj. *Pusmetį girdė veršius.* SajJ 24. *Taip vaikščiojo Petras Alešiūnas savaitę.* BaltVRA 158. *Žinoma, priešinsis dar bent metus...* VaižgRR I 414.

Purvynas dar išsilaikys savaitę, o gal ir ilgiau. DovŽE 430. *Kas gi čia tokio, jeigu jis sugaiš pusvalandį.* LankNR 148. *Pragiedojo parą, kūma Vaurus matės silpnėsnis.* VaižgRR I 374. *Paklausęs valandą tokių išpažinčių, Vasaris pajuto, kad jo dėmesys ima atbukti.* Myk-PutR IV 35. *Išbūk metelius, išvark vargelius.* LTt I 55.

§ 5. Žymiai rečiau apibrėžtos veiksmo trukmės konstrukcijos sudaromos su kitas laiko sąvokas reiškiančių daiktavardžių galininku be pažyminio. Tokių konstrukcijų pagrindinis dėmuo visada yra įvykio veiksmo veiksmožodis.

Dieną pabuvo vištos palaidos ir paklojo visą daržą. Trgn. *Krizas ir meisteris praleidžia dieną pas Adomą kaip didelį šventį.* CvMS 130. *Išdirbau rudeni*

už pavalgymą. Krš. Naktele prarymojo, jau saulelė teka, dar akių bernelis nesumerkė. KrėvP 66.

Jau buvo minėta, jog veiksmo laiko trukmę reiškiančių konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu akcentuojamas laiko kiekis. Kadangi paros dalių, metų laikų, savaitės dienų ir kitų apibrėžtų laiko tarpų pavadinimai neturi aiškos laiko kiekio reikšmės, tai konstrukcijas, sudarytas su jų galininku, linkstama išplėsti kiekybiniais pažyminiiais. Matyt, dėl šios priežasties konstrukcijos su minėtų reikšmių daiktavardžiais be pažyminių dabartinėje literatūrinėje kalboje ir nėra produktyvios.

Retkarčiais pasitaiko atvejų, kai apibrėžtą veiksmo trukmę reiškia ir tos konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo yra eigos veiksmo veiksmožodis, o priklausomasis – minėtų reikšmių daiktavardis be kiekybinio pažyminio. Tačiau tokią reikšmę šios konstrukcijos gali įgyti tik kontekste.

Guli dieną, kitą, drybso savaitę – ir vis nieko neveikia. GrušK 108. Ganiau vasarą, ganiau antrą. MašAMB 53. Laukė dukters dieną, laukė savaitę, mėnesį, o motinos kaip nėra, taip nėra. CvR₁ VII 161.

§ 6. Dažniausiai daiktavardžių galininkas eina su pažyminiiais, kurių funkciją gali atlikti kiekiniai ir kelintiniai skaitvardžiai, neapibrėžiamasis apibendrinamasis įvardis *visas* ir būdvardžiai *apskritas, ištisas, kiauras*. Vienais atvejais šie pažyminiai yra būtini konstrukcijos struktūros elementai, kitais – fakultatyvūs. Kiekiniai skaitvardžiai, nepriklausomai nuo veiksmožodžio veiksmo ir nuo daiktavardžio reikšmės, visada yra struktūriškai būtini, nes be šių skaitvardžių konstrukcijos reikštų neapibrėžtą veiksmo trukmę. Kelintiniai skaitvardžiai, neapibrėžiamasis apibendrinamasis įvardis *visas* ir būdvardžiai *apskritas, ištisas, kiauras* struktūriškai būtini tada, kai konstrukcijos veiksmožodis yra eigos veiksmo, o daiktavardis reiškia paros dalis, savaitės dienas, metų laikus, kitus apibrėžtus laiko tarpus ar procesus. Kai konstrukcijos pagrindinis dėmuo yra įvykio veiksmo veiksmožodis, tai pastarieji pažyminiai yra fakultatyvūs. Fakultatyvūs jie yra ir tada, kai konstrukcijos daiktavardis reiškia laiko mato vienetus. Šiuo atveju konstrukcijos veiksmožodis gali būti ne tik įvykio, bet ir eigos veiksmo.

Pirma apžvelgsime konstrukcijas su struktūriškai būtiniais pažyminiiais.

§ 7. Labai intensyviai vartojamos konstrukcijos, į kurių struktūrą įeina kiekiniai skaitvardžiai. Daiktavardis, eidamas su kiekinio skaitvardžiu, paprastai turi daugiskaitos galininko formą. Vienaskaitos galininko forma vartojama tik su skaitvardžiu *vienas*.

Aš dvi savaites negalėjau nė kryptert, nė krustert. Trak. Tris valandas Kordušas laukė įeinant dukters. MarcR I 46. O viešpatie, dar trejus metus džiūti ir nokti prie knygų?! DovŽE 125. Tris dienas kepami pyragai. SimonR V 15. Nakvojo bernelis po aukštu tiltu tris nakteles. KrėvP 66. Ne veltui devynis vakarus po devynias žvaigždeles skaičiau, klausdama, kas bus manasis. BorBM 46. Magdutę išvežus, Adomienė dar keturis pavasarius iš eilės ašarojo, išleisdama „į žmones“ vieną po kito savo vaikus. GricŽ 79. Dirbau keturias vasaras. Rmš. Čia du semestrus skaitė bendrosios fizikos kursą (tsp). Jei žmogus gyventum du amžius, tris amžius, dešimt amžių – visus juos turėtum skirti tokiam gyvenimui griauti ir naujam statyti! GricŽ 307–308. Nenumirsi, jei vieną naktį nemiegosi. Grl.

Generalinis sekretorius pasėdėjo penkias minutes, pasiteiravo apie sveikatą ir atsikėlė. KrėvLŽ 201. Jei išlaikysi tris paras be miego, tai aš tau duosiu maišą aukso. LT 346. Stogas pakentės vieną dieną. SajJ 53.

Konstrukcijose, į kurių struktūrą įeina kiekiniai skaitvardžiai, neretai vartojamas ne daiktavardžių galininkas, bet kilmininkas, nes kai kurie kiekiniai skaitvardžiai, eidami su daiktavardžiais, valdo jų kilmininką.

Jau šimtą metų nebėjom baudžiuos. SruogR III 36. Dešimtį parų važiuo Žilaitienė traukiniu. BaltVRA 73. O kelkis ketvirtą, saulei vos patekėjus, ir dirbk penkiolika valandų. VaižgRR I 420. Atsikėles eik pusę dienos ir prieisi aukštą pilį su auksiniu stogu. BalčTVN₁ 161. Taip trejetą dienų garavo, rūko ant aukšto kalno senasis dvaras. LzPR II 116.

Išsibastė svetimose šalyse trisdešimt metų. VienR I 140. Žmogelį išlaikė bene 18 valandų pirtį uždarytą. BitKMD 175. Dvylika dienų išgulėjau Mažeikių ligoninėje. Mžk.

Daiktavardžių kilmininkas su tokiais kiekiniais skaitvardžiais dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje, kaip ir rusų kalboje⁸, sudaro sintaksinį vienetą, kuris su veiksmazodžiu turi tokį pat santykį, kaip ir daiktavardžių galininkas.

§ 8. Konstrukcijos, į kurių struktūrą įeina kelintiniai skaitvardžiai, vartojamos kiek rečiau, negu konstrukcijos su kiekiniais skaitvardžiais. Būdinga, kad šių konstrukcijų pagrindiniu dėmeniu paprastai eina esamojo laiko veiksmazodžių formos.

Trečią dieną rugius kertam. BaltPV I 302. Antrą naktį miegame svetur (trš). Ir taip jau ketvirtą rudenį, ketvirtą žiemą sėdžiu namie. SajK 135. Jis taip apverstas darbu, tiek daug turi važinėti partijos reikalais, kad jau antrą semestrą ne tik nė vieno egzamino nebeišlaiko, bet ir įskaitų nebesurenka. GrušK 14.

§ 9. Apibrėžtą veiksmo trukmę reiškiančios konstrukcijos su struktūriškai būtinu neapibrėžiamuoju apibendrinamuoju įvardžiu *visas* dabartinėje literatūrinėje kalboje vartojamos nė kiek ne rečiau, kaip konstrukcijos su struktūriškai būtinais skaitvardžiais. Su įvardžiu *visas* gana dažnai vartojami ne tik paros dalis, metų laikas, bet ir savaitės dienos, kitus apibrėžtus laiko tarpus, o kartais net procesus reiškiantys daiktavardžiai.

Antanas Strimas visą dieną nerimavo. VencGD₁ 235. Kur karsteis visą pavakarę, kad namie nebuvai? Vkš. Visą popietį Jokūbas guli. ŽemR IV 247. Visą naktį Dovydienė klykė, švaistės po pirkį. VaižgRR I 122. Visą sekmadienį laukėm tavęs, akis pražiūrėjom. Grl. Visą pavasarį juos auginome troboje prie lango. SajK 27. Visą žiemą tik kliunkinėja apie tvartus. Gs. Simukas priverstas išlipti iš medžio viršūnės, kur iš šakų jis įsitaisė lizdą ir visą laisvalaikį jame tupi. CvR₁ VII 51. Visą šienapiūtę kelnį nesusijuosdamas lakstau: tik išrūgos ir lapienė! Gud-GuzR I 70. Visą kelionę iki Gardino jaučiaus labai nejaukiai. VienIMA 155. Gyveno tavieji mano gryčioj kaip dievo ausy. Visą karą gyveno! Gud-GuzR I 67. Visą kelią matušėlė verkia. ŽemR IV 368. Ne visą gyvenimą jis stumdysis su tamstos kiaulėmis. BaltPV I 28.

⁸ Plg. В. М. Филиппова, Глагольно-именные словосочетания с временным значением в современном русском языке, Исследования по грамматике русского литературного языка, М., 1955, p. 164.

§ 10. Su struktūriškai būtiniais būdvardiniais pažyminiais šios reikšmės konstrukcijos vartojamos gana retai. Tokių pažyminių funkciją gali atlikti būdvardžiai *kiauras* ir *ištisas*, turintys „visas“ reikšmę ir paprastai einantys su paros dalių ir metų laikų pavadinimais. Daiktavardžiai tokiose konstrukcijose visada turi vienaskaitos galininko formą. Daugiskaitos galininko forma vartojama neapibrėžtą veiksmo trukmę reiškiančiose konstrukcijose (žr. II § 12 1).

Še, braidyk, šlapk, šalk kiaurą dieną – ir tuščiom rankom pareisi...
Gud-GuzR I 24. *Ir groja naktį kiaurą simfonija pagunda.* SNėrKBM 22.
Ištisą vasarą karves ganome miške. Lž.

§ 11. Tie patys pažyminiai, kurie aukščiau aptartose konstrukcijose yra struktūriškai būtinai, kitais atvejais (žr. II § 6) būna fakultatyvūs: nesuteikia konstrukcijai naujos reikšmės, o tik patikslina daiktavardžiu pasakomą laiko kiekį. Tokios konstrukcijos ir be pažyminio išlaiko apibrėžtos veiksmo trukmės reikšmę.

1) Kelintiniais skaitvardžiais dažnai išplečiamos tik tos konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo – eigos veiksmo veiksmazodis, o priklausomasis – laiko mato vienetą reiškiantis daiktavardis. Konstrukcijos su įvykio veiksmo veiksmazodžiais vartojamos labai retai.

Antrą savaitę marinama [ligonė]. GricŽ 300. *Jau trečią savaitę gyvename juk be jokios valdžios...* BitKMD 268–269. *Tarybinė literatūra, gimusi Spalio revoliucijos ugnyje, už taiką kovoja jau ketvirtas dešimtmetis.* T 1951 239. *Dabar galėsite riogsoti antrus metus toj pačioj klasėj.* Paukšt PM 16.

Antrą naktį prakiurksojome be miego. Trš.

2) Konstrukcijos su neapibrėžiamuoju apibendrinamuoju įvardžiu *visas*.

Egi ir man anais metais grįžtant iš miško įpūtė vėjas, tai visą mėnesį kairiaja ausimi negirdėjau. VienR II 254. *Visą parą vaikštinėjo* [Romas] *po Kauną.* MarcBR 37. *Vestuves kėlė visą savaitę.* BalčAP 111. *Visą valandą jie stebėjo, kaip rinkosi apskrities pareigūnai.* Gud-GuzR V 11. *O visus metus šunta tvankiame ore ir mūsų spiečių apsupti.* VienR VII 57.

Bernai retai kada visus metus išbūna. MarcR I 58. *Visą savaitę išvaikščiojo Laurynas po Rygą, ieškodamas darbo.* BilR I 65. *Ateina ir išknarkso visą vakarą vyrai, aplink stalą susėdę.* Vj. *Visą naktį pradūsavau, galvodamas apie kelionę.* SajK 166. *Visą sekmadienį išbuvau Kaune.* Prn. *Pravažinėjo visą rudeni pas aplinkines merginas nuotakas.* BorBM 24. *Prabervau dvare visą amžių.* VencIR III 357.

Nors pažyminys *visas* tokio tipo konstrukcijose ir fakultatyvus, tačiau konstrukcijos su juo sudaromos žymiai dažniau, negu su vienu daiktavardžiu, nes daiktavardis su įvardžiu *visas* laiko kiekį išreiškia ryškiau, negu eidamas vienas.

3) Tokio pat tipo konstrukcijos kiek rečiau, negu neapibrėžiamuoju įvardžiu *visas*, išplečiamos būdvardžiais *ištisas*, *kiauras* ir *apskritas*. Būdvardis *apskritas* vartojamas tik prie laiko mato vienetą reiškiančių daiktavardžių.

Girdėjau, kaip tu ištisą pusvalandį visomis keturiomis brazdinaisi ant laiptų, ieškodamas durų. VencIR II 110. *Kiaurus metus gedėjo pačios sultonas.* BalčTVN₁ 5. *Apskritą mėnesį be pertraukos graužė jį keistas dvasios slogutis, pikta melancholija.* MarcR I 21.

Taip išbuvo jis ištisus metus mieste. BilR I 35. Taip veik ištisą mėnesį pagyvenau, kaip kokioj sanatorijoje prižiūrima, linksminama, raminama... Bit KMD 356. Gal būčiau taip kiaurą naktele pravargęs. BorJPK 40. Iš-tisą žiemą prasingau, pavasarį vos kojas bepavilkau. Vks.

4) Kartais neapibrėžiamuoju įvardžiu *visas* ir būdvardžiu *ištisas* išplečiamos ir tos konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardis su kiekiniu skaitvardžiu.

Vargo, vargo [žmogus] kelionėj visas tris dienas ir kūčių naktį. ŽemR IV 274. Nušiuropsta staiga pamatęs, kad ištisus dvidešimt penkerius metus jis ėjo per žemę kaip juodas debesis, kur tik vėjas pūsteldavo. MarcBR 40. Tarsi didžiausias akmuo būtų nusiritęs nuo jo krūtinės, kuris jį slėgė ištisus dvylika metų. BorBM 72.

Visas tris naktis motina prasėdėjo prie kūdikio lopšio (trš).

§ 12. Neapibrėžtą veiksmo trukmę reiškiančios konstrukcijos yra mažiau produktyvios, negu apibrėžtą veiksmo trukmę reiškiančios konstrukcijos. Pagrindiniu jų dėmeniu gali eiti ir eigos, ir įvykio veiksmo veiksmazodžiai. Neapibrėžtos veiksmo trukmės reikšmę lemia konstrukcijos priklausomojo dėmens struktūra. Pagal priklausomojo dėmens struktūrą galima išskirti tris pagrindinius šios reikšmės konstrukcijų tipus: 1) su daiktavardžių galininko daugiskaitos forma (išskyrus konstrukcijas su kiekiniais skaitvardžiais ir konstrukcijas su daiktavardžiu *metai*, vartojamu „vienerių metų“ reikšme), 2) su neapibrėžtą laiko kiekį reiškiančių daiktavardžių vienaskaitos galininku, 3) su daiktavardžių ir neapibrėžiamųjų nežymimųjų skaitvardinių įvardžių junginiais.

1) Pirmojo struktūrinio tipo konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu gali eiti daiktavardžių daugiskaitos galininkas be pažyminio arba su pažyminiu. Be pažyminio paprastai vartojami laiko mato vienetų reiškiantys daiktavardžiai. Iš kitų daiktavardžių, reiškiančių laiko sąvokas, dar vartojami paros dalių pavadinimai *diena* ir *naktis*.

Amžius tu šlamėsi, šilkalapi uosi. SNerKBM 51. Dešimtmečius lietuvių tauta kentė vargą ir priespaudą (tsp). Prieš jos akis praslenka ilga, šimtmečius trukusi rusų liaudies kova. KorsLK 326. Ir stovite šimtmečius lyg sustingę gailėsčio ir pareigos pririšti. MaldŠM 157. Mažiukas verkė dienas ir naktis, neduodamas ramybės nuvargusioms moterims. LzPR VII 220.

Žmogus gali savaites apsieiti be maisto, dienas be vandens, bet jis negali sulaikyti savo kvėpavimo ilgiau kaip minutę, dvi. MG 1967 9.

Šio tipo konstrukcijos dažniausiai išplečiamos fakultatyviais būdvardiniais pažymininiais *ištisas*, *ilgas*, *kiauras*.

Ilgus amžius laisvai gyveno džigitų tauta savo numylėtuose kalnuose ir stepėse. VienR I 37. Tegu šimtmečius ilgus stovės mūsų rankų išmūrytos sienos. BaltakPU 28. Ištisus dešimtmečius Vakarų šalys viena kitą gąsdino tarybiniu baubu. T 1966 267. Ištisas savaites tenka laukti, kol prasidės žūklė. ČekNGK 35. Jisai užmiršdavo karščiausią darbą ir kiauras valandas stovėdavo lauke, žiūrėdamas į dangų, kol gražumai dingdavo (rš). Jonas arė ir akėjo kiauras dienas. BaltPV I 55.

Kiauras naktis prasikarstau su ligoniu. Vks. Jo sumanymu susidomėjo ir jaunoji grafienė, ir abu ilgas valandas išstovėdavo prieš kokį nors kryžių. VienR II 41.

Daiktavardžių leksinė reikšmė čia yra apiblukusi. Jų junginiai su būdvardžiais linkę stabarėti ir savo reikšmė artimi junginiui *ilgą laiką*.

Neapibrėžtą veiksmo trukmę reiškiančios konstrukcijos su daiktavardžiu *metai* visada turi struktūriškai būtiną pažyminį – būdvardį *ilgas*.

Jis prie toėjo ilgas metus. GrušK 284. Ilgas metus lietuvių tauta kovojo už savo nacionalinį išsivadavimą. T 1952 172.

Ilgas metus jis čionai nesijudindamas išbuvo. BilR I 176.

Palyginti retai šio tipo konstrukcijų sudaroma su kitų reikšmių daiktavardžiais, einančiais su struktūriškai būtiniais pažyminiais.

Ištisas vasaras šeimyna valgydavo nugriebtą pieną. Trš. Jis nesitraukdavo nuo laivo vairo ištisas pamainas. T 1967 242.

2) Antrojo struktūrinio tipo konstrukcijos su neapibrėžtą laiko kiekį reiškiančių daiktavardžių vienaskaitos galininku yra labai neproduktyvios, nes tokią leksinę reikšmę turi tik vienas kitas daiktavardis. Dažniausiai vartojamos konstrukcijos su žodžiais *valandėlė, akimirka, minutėlė, valanda*.

Seniai valandėlę stovi ir lydi akimis plasnojančias pakalnėn merginas. CvMS 123. Minutėlę abu tylime, paskui jis vėl pradeda kuždėti. Gud-GuzR V 159. Benius minutėlę dvejojo. Avyž[SK 120. Ilžė akimirksnį stebi save. SimonR V 254. Dzidė stovėjo dar valandą pas klėtėlės priegrindą, paskui lyg šešėlis pranyko sodelio tankmėje. LzPR II 341.

Tai užtruko akimirka. MarcR I 28. Pašnekučiavę dar valandėlę, tėvas su broliu pakilo važiuoti namo. Myk-PutR IV 26. Galėtum dar palaikyti valandą, gerai išertum. Trg.

Šio tipo konstrukcijos paprastai sudaromos su vienu daiktavardžių galininku. Tik retkarčiais jos išplečiamos fakultatyviais pažyminiais.

Trumpą valandėlę [Benius] tįsojo nejudėdamas. Avyž[SK 51. Jis gal ir nudžiugo pamatęs sūnų, bet tai truko trumpą valandėlę. VencGD₁ 61.

Tokia begalinė apatija buvo mane apėmusi, jog ilgoką valandą turėjau su ja pakovoti. BitKMD 260.

3) Trečiojo struktūrinio tipo konstrukcijose (su skaitvardiniu neapibrėžiamuoju nežymimuoju įvardžiu) vartojami tų pačių reikšmių daiktavardžiai, kaip ir konstrukcijose su kiekiniais skaitvardžiais. Pažyminiais eina neapibrėžiamieji nežymieji įvardžiai *keli, keletas, keleri, keliolika* ir vienas kitas.

Kelis mėnesius slankiojo vargšas po lagerį, visiškai neturėdamas kas veikti. SruogR V 348. Žinia apie valdžios nuvertimą pedagogų personalą taip paveikė, kad visi gal kelias minutes stovėjo kaip apstulbę. PaukštPM 192. Gaivalia-vosi kelias valandas ir vis dėlto atsigavo. Klm. Kelias vasaras buvo ganeš. Brt. Kunigaikštis vėl nuskrido mintimis į Marienburgą, Krokuą, Polocką, į Narevo ir Bugo sritis, kur jis kelerius metus valdė ir įsigijo sau naujų draugų ir sąjungininkų. VienR IV 50.

Kelias savaites jisai su tomis lentomis prasibaladojo. SruogR V 60. Nors santaupų ir neturi, bet, jei sumažintų kai kurias išlaidas – vis vieną kitą mė-

nesį pragyvens. GrušK 154. Kelias dienas šiene pragulėjusių obuolių krūvelė baigė nykti. MačAD 59.

Konstrukcijose su įvardžiais *keletas*, *keliolika* daiktavardžiai turi ne daugiskaitos galininko, bet kilmininko formą, nes šie įvardžiai, kaip ir atitinkami kiekiniai skaitvardžiai, vietoj kurių jie vartojami, eidami su daiktavardžiais, valdo jų kilmininką.

Viešėjo jis pas mus keletą dienų. ŽemR IV 315. Toje pačioje klasėje sėdi keletą žiemų. Prn. Keliolika dienų skrajojau niekieno nevaržomas. MašAMB 57.

Išgulėjo Žarckų išduktėrė Nastutė patalė keletą mėnesių. VienR II 256.

Konstrukcijos su įvardžiais *kelintas*, *kelioliktas*, kaip ir konstrukcijos su keliniais skaitvardžiais, vartojamos palyginti retai.

Jau kelintą mėnesį niekur nederba. Sd. Visiems rūpėjo rugiai, o čia smulkutis lietus, kaip tyčia, jau kelintą dieną purkštė purkštė. BilR I 231.

Jau kelintą dieną visas pasaulis atitvertas grotomis ir aukšta mūro siena. T 1967 204.

§ 13. Veiksmo trukmė dažnai reiškia konstrukcijomis su daiktavardžiu *laikas*, einančiu su būtinu pažyminiu.

Konstrukcijos su daiktavardžio *laikas* galininku reiškia ir apibrėžtą, ir neapibrėžtą veiksmo trukmę. Šios reikšmės niuansus lemia pažyminiu einančių žodžių leksinės ir gramatinės savybės.

Konstrukcijos su būdvardžiu *laikas*, kurį pažymi būdvardžiai *ilgas*, *trumpas* ar neapibrėžiamieji įvardžiai *kuris*, *visas*, reiškia neapibrėžtą veiksmo trukmę.

Beniaus motina pasakojo, kad jis ilgą laiką gyvenęs Argentinoje, Brazilijoje. MarukŽŠG 20. Dar trumpą laiką garsėjo nakties tyloje kaukšmas tų galvažudžių-tvarkytojų ir nuščiūvo dvaro trobesiuose. LzPR II 108. Trumpą laiką aš vaikščiojau į darželį. VienR II 297. Kurį laikąėjome tylėdami. Myk-PutR III 186. Ar tu vestum, po paibeliais, ar ką – vis gal kiek tiek kraičio gautum ir kurį laiką šiaip taip stumtumeis. VaižgRR I 452. O Vilius visą laiką svaajo apie tai, kokias dovanas giminės atveš iš Berlyno. SimonR V 10.

Antano Balsio santykiai su tėviške ilgą laiką buvo visai nutrūkę. Myk-PutR VI 266. Jis čia pagyveno ilgesnį laiką. BalčTVN₁ 145. Susisiekimas tarp šiaurės ir pietų pajūrių kurį laiką buvo visai nutrauktas. VienR VII 271–272.

Daiktavardžio *laikas* junginiai su šiais pažyminiais yra linkę stabarėti.

Apibrėžtą veiksmo trukmę reiškia tos konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardis *laikas* su daiktavardiniu, būdvardiniu ar įvardiniu pažyminiu. Pažyminiu vartojami gana įvairių reikšmių daiktavardžiai, būdvardžiai, be to, parodomieji įvardžiai. Šių konstrukcijų būtinas struktūrinis elementas yra dar ir neapibrėžiamasis apibendrinamasis įvardis *visas*.

Karvė visą gyliavos laiką kinksojo kieme. Kal. Visą kelionės laiką Jaunius mąstė apie savo nesėkmes (trš). Visą karo laiką mes, karininkai, mokome juos, kaip reikia su gyventojais elgtis. BitKMD 259.

Per daug ji buvo savimi užsiėmusi visą šį laiką. SimonR V 238–239.

§ 14. Tose apibrėžtą ar neapibrėžtą veiksmo trukmę reiškiančiose konstrukcijose, kurių veiksmazodis turi neiginį *ne-*, o priklausomasis dėmuo pabrėžiamas

neigiamomis dalelytėmis *nė, nei*, vietoj daiktavardžio galininko visada vartojamas kilmininkas.

Neišbuvau nė mėnesio, – spioviau ir išėjau. BilR I 79. *Toks krapštas, kad nė minutės nenusėdi be darbo.* Ds. *Tai ką gi, ar ko supykai, kad taip, nė minutės nepabuvusi, bėgi?* PaukšTPM 277. *Dzidė nė poros dienų čia nesiuvo, kaip kažin kas su juo pasidarė: lyg koks apžolėjimas.* LzPR II 332. *Tetulė Normantienė artimiausiais giminėmis mus laikydavo... Be mūsų nė vienos vasaros neapsieidavo.* ČiurlRR II 150. *Nenešiosiu, neuliosiu nė vienos dienelės.* LTt I 310. *Tik pasiimk kartu ir skrynią, nei valandėlės nenoriu jos laikyti savo namuose!* BalčAP 163.

Kitais atvejais konstrukcijose su neigiamu veiksmažodžiu vartojamas galininkas.

Savaite iš lovos nesikėlė. DovŽE 179. *Jaunoji grafienė po to įvykio dvi dienas nepasirodė iš rūmų.* VienR II 40. *Devynias naktis miego nemigau, devynias žvakes lig sužibinau.* LKŽ VII 460. *Jie neužmigo visą tą naktį.* BaltVRA 141. *Kelias dienas jau nebegirdėjau tavęs klegojant, nuo vyro lup-ti negavai?* LKŽ VI 30. *Jie ištisas dienas nerimsta ir išbauginti blaškosi.* BitKMD 266.

III. Konstrukcijos, reiškiančios veiksmo rezultato trukmę

§ 1. Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje iš kitų laiko konstrukcijų su daiktavardžių galininku išsiskiria tos konstrukcijos, kurios reiškia ne veiksmažodžiu pasakomo veiksmo trukmę, bet iš to veiksmo išplaukiančio rezultato trukmę.

Jau J. Jablonskis, aptardamas galininko reikšmes, „Linksnuose ir prielinksniuose“ nuo „ilgio tolio ir braukės traukės“ galininko atskyrė pobūvio galininką⁹. J. Jablonskis „ilgio tolio ir braukės traukės“ galininko sąvoka, kaip matyti iš pavyzdžių, apima ir trukmės galininką, kitaip tariant, tokį galininką, kuris vartojamas veiksmo trukmę reiškiančiose konstrukcijose. O pobūvio galininku jis laikė tokį galininką, kurį „vartojame sakinyje dažniausiai po priešdėliuotinių slankės arba sąjūdžio veiksmažodžių, žymėti, kurį laiką kas pasitraukia, išeina, pareina ar sustoja, pasilieka, palieka pabūti, paviešėti, pasilsėti...“¹⁰, ir priduria, kad „bendratis „pabūti“ dažniausiai yra tik saváime suprantama; kartais ir sąjūdžio žodis sakinyje nepasakomas, tik sakytojo savaime suprantamas“¹¹. Vadinas, pobūvio galininkas – tai toks galininkas, kuris vartojamas konstrukcijose, reiškiančiose ne veiksmažodžiu pasakomo veiksmo trukmę, bet veiksmo rezultato trukmę. Tiesa, tarp J. Jablonskio pateiktų pobūvio galininko pavyzdžių yra ir trukmės galininkų. Antai konstrukcijoje *keletą dienų truktumi*¹² galininkas *keletą dienų* žymi ne veiksmo rezultato, bet paties veiksmo trukmę, ir pagal J. Jablonskį jį reikėtų laikyti „ilgio tolio ir braukės traukės“ galininku.

§ 2. Veiksmo rezultato trukmę reiškiančių konstrukcijų pagrindiniu dėmeniu paprastai eina įvykio veiksmo veiksmažodžiai. Rečiau šios reikšmės konstrukcijos

⁹ J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. I, p. 618–621.

¹⁰ Ten pat, p. 619.

¹¹ Ten pat, p. 619–620.

¹² Ten pat, p. 620.

sudaromos su eigos veiksmo judėjimo veiksmazodžiais. Priklausomuoju dėmeniu dažniausiai eina neapibrėžtą laiko kiekį ir laiko mato vienetus reiškiantys daiktavardžiai, taip pat *diena* ir *laikas*. Pasitaiko konstrukcijų ir su metų laikus reiškiančiais daiktavardžiais.

Neapibrėžtą laiko kiekį ir laiko mato vienetus reiškiantys daiktavardžiai šios reikšmės konstrukcijose vartojami ir vieni, ir su pažyminiiais. Kitų reikšmių daiktavardžiai vartojami tik su struktūriškai būtiniais pažyminiiais. Pažyminių funkciją paprastai atlieka kiekiniai skaitvardžiai ir neapibrėžiamieji įvardžiai *keli*, *keletas*, *keleri*, *keliolika*, *vienas kitas*, *visas*, *kuris*.

§ 3. Veiksmo rezultato trukmė, kaip ir veiksmo trukmė, gali būti 1) apibrėžta ir 2) neapibrėžta. Laiko trukmės apibrėžtumą ar neapibrėžtumą lemia priklausomojo dėmens leksinės ir gramatinės savybės.

1) Kai priklausomuoju dėmeniu eina laiko mato vienetus reiškiantys daiktavardžiai vieni ar su kiekiniais skaitvardžiais, konstrukcijos reiškia apibrėžtą veiksmo rezultato trukmę. Tokią pat reikšmę turi konstrukcijos su pažyminiu *visas*, kuris prie laiko mato vienetų reiškiančių daiktavardžių yra fakultatyvus, o kitais atvejais būtinas.

Jonas pasiprašė ir mane bent pusvalandį į trobą. JablRR I 619. *Skandalą pajunta vyresnybė ir visą klasę čia pat dulkėse užrakina tris valandas.* Vaižg RR II 445. *Trejetą dienų mes turime išnykti.* DovAA 293. *Miestan ar visą dieną išeini?* Jabl. *Visą pusdienį Tėfa pasiliko prie savo sesutės kapo.* VienR VII 204. *Ir jis išvažiavo visą vasarą iš namų.* JablRR I 619. *Po savaitės ligonis pirmą kartą atsikėlė visą valandą.* BalčAP 284.

Važiuosiu savaitę į namus. Lž.

2) Kai priklausomuoju dėmeniu eina neapibrėžtą laiko kiekį reiškiantys daiktavardžiai, konstrukcijos reiškia neapibrėžtą veiksmo rezultato trukmę.

Tomukas minutytę nusiminė, susigėdo, bet tuojau susigriebęs išsitempė ir paprašė pačios pažiūrėti, ar nesiskiria užpakaly frako klostės. VienR II 164. *Duktė, valandėlę sustojusi prie slenksčio, staiga, lyg smarkiai pastumta, puolė prie motinos.* Gud-GuzR I 53. *Na, užmik minutę.* Pšl.

Kartais pasitaiko atvejų, kai neapibrėžtą laiko kiekį reiškiantys daiktavardžiai eina ir su pažyminiiais, kurie konstrukcijoje yra fakultatyvūs.

Brazgio veidas apsiniaukė, bet tik vieną momentą. Myk-PutR III 318. *Trumpą valandėlę užsnūdau.* Kp.

Su kitais daiktavardžiais sudarytos neapibrėžtos veiksmo rezultato trukmės konstrukcijos visada turi struktūriškai būtiną pažyminį, kurio funkciją atlieka aukščiau minėti neapibrėžiamieji įvardžiai.

Ir čia stabtelkim kelias minutes. JablRR I 620. *Savo vyriausiąjį sūnų aš čia paliksiu bent kelias dienas.* ŽiugždLKG II 33. *Kurį laiką kalvis dingsta, nematyti jo pietų nei vakarienės metu.* CvMS 263.

§ 4. Tačiau dabartinėje literatūrinėje kalboje, konstrukcijos, reiškiančios veiksmo rezultato trukmę, su galininku sudaromos gana retai. Vietoje jų išigali konstrukcijos su naudininku¹³, kurios yra sinoniminės konstrukcijoms su galininku. Plg.:

¹³ Plg. J. Kruopas, Laiko aplinkybės reiškimas lietuvių kalboje, „Tarybinė mokykla“, 1953, Nr. 7, p. 23; B. Kalinauskas, Kai kurios linknių vartojimo tendencijos dabartinėje lietuvių kalboje, „Tarybinė mokykla“, 1955, Nr. 5, p. 19; Lietuvių kalbos gramatika, t. I, p. 199.

Vyrai išeina į pievas savaitei. KatkR 33. Ir aš išvykau namo keturiom savaitėm. SimonNTP 154. Pasodino [dukterį] dvejiems metams... GricŽ 429. Iš tarnybos išsiprašė visai savaitei. LzPR VII 338. Valandėlei ir aš pamiršau savo baile. VaižgRR II 341. Kartą bajoras išvažiavo kelioms dienoms. BsRP 144. Klebonas buvęs vokiečių areštuotas kelioms valandoms. BitKMD 275.

IV. Konstrukcijos, reiškiančios veiksmo dažnį

§ 1. Konstrukcijos, reiškiančios veiksmo dažnį, dabartinėje literatūrinėje kalboje sudaromos su eigos ir įvykio veiksmo veiksmažodžiais. Vyrauja konstrukcijos su eigos veiksmo veiksmažodžiais. Struktūrinių skirtumų tarp konstrukcijų su eigos veiksmo ir konstrukcijų su įvykio veiksmo veiksmažodžiais nėra.

Aptariamąs reikšmės konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu visada eina daiktavardžių galininkas su struktūriškai būtinu pažyminiu. Pagal priklausomojo dėmens sandarą galima išskirti du šios reikšmės konstrukcijų tipus: 1) su neapibrėžiamuoju apibendrinamuoju įvardžiu *kas* ir 2) su neapibrėžiamuoju apibendrinamuoju įvardžiu *kiekvienas* arba būdvardžiais *dažnas*, *retas*.

J. Jablonskis apie šios reikšmės konstrukcijose vartojamą galininką atskirai nekalbėjo. Jo vartosenos pavyzdžių jis pateikė, kalbėdamas apie laiko ir „ilgio tolio ir braukės traukės“ galininkus¹⁴. Šitaip vartojamas galininkas dabar paprastai vadinamas dažnio galininku¹⁵.

1) Pirmojo tipo konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardžių galininkas su neapibrėžiamuoju apibendrinamuoju įvardžiu *kas*, reiškiančiu „kiekvienas“. Įvardis *kas* šiuo atveju yra nelinksnuojamas¹⁶ ir visada turi vardininko formą¹⁷. Šio tipo konstrukcijų daiktavardžiai paprastai reiškia laiko mato vienetų, neapibrėžtą laiko kiekį, paros dalis, savaitės dienas ir metų laikus. Labai retai pasitaiko konstrukcijų su kitais laiko sąvokas ar procesus reiškiančiais daiktavardžiais.

Daktaras „Inteligentų“ palatos kasdien nelankė, nes jis pats gyveno čia pat ir kas valandą galėjo matyti savo išrinktuosius ligonius. VienR II 138. Viskas keičiasi kas minutę, kas akimirka. T 1967 85. Atvežk Genės daiktus ir kas mėnesį mokėk po penkiasdešimt rublių, tuomet auginsim vaiką. T 1968 67. Kas savaitę mano vilnas kirpo, barzdą visai nukirpo. CvR₁ VII 295. Kas valandėlę svajonę vis naują kelia jaunųjų dienų atminimai. GirR₁ I 48. Nuliūdusiai Minijai paslaptį vieną norėčiau atdengti, kai nieks negirdės: kas ilgis antrasis jos kran-to kas dieną. MairRR I 74. Paskui vaikščiojau kas dieną: vis negatavas ir negatavas. VaižgRR II 413. Žinau aš dainą vieną – dainuoju ją kas dieną, kas vakarą, kas rytą, tą pačią, o vis kitą. GirR₁ I 83. Kas naktį laukiau sučežant, subrazdant, subildant. SimonNTP 85. Senio užsispyrimas kas rytą žvejoti pykdo motiną. CvMS 73. Pradžioje senutė su marčia ir sūnum valgydavo prie

¹⁴ Žr. J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. I, p. 618–619.

¹⁵ Žr. K. Ulvydas, Dėl vienaskaitos galininko prieveiksmėjimo dabartinėje lietuvių kalboje, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. II, p. 81; Lietuvių kalbos gramatika, t. I, p. 199.

¹⁶ A. Schleicher, Litauische Grammatik, p. 264; F. Kurschat, Grammatik der littauischen Sprache p. 381.

¹⁷ Lietuvių kalbos gramatika, t. I, p. 703.

vieno stalo, žodelį tardavo ūkiniais reikalais ir kas sekmadienį aštuonis kilometrus eidavo į bažnyčią. MarcBR '99. Maž kas pavasarį reikėjo mantą į vežimus kraustyti. ŽemR IV 415. Taip dirbdami kas pamoką pasiekėme neblogų rezultatų (tsp).

Kas minutę gali išmušti lemiamoji valanda. BinkGR 77. Jiem tiktai išimties keliu buvo leidžiama iš savo einamosios sąskaitos kas mėnesį pasiimti po 15 markių. SruogR V 352. Kas savaitę išverkdavo penkis-dešimt litų. MarcBR 17. Kas vakarą, eidama namo, gaudavo Jungienė litrą pieno. LzPR VII 372. Kas dieną į darbą paleidžiamos vis naujos staklės ir mašinos. LKŽ VII 280. Po kiek laiko pradėjo šuva kas rytą ilgai užtrukti. ŽemR IV 204. Kas rudenį, piautinas avis išpiovus, į mūsų kaimą atvažiuodavo kailiadirbiai. GricŽ 384. Kas sezoną ją (Trakų pilį) tūkstančiai aplanko (tsp).

Šio tipo konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu einantis įvardžio *kas* ir daiktavardžio galininko junginys yra linkęs prieveiksmėti, tačiau visiškai suprieveiksmėjęs nėra, nes dar gali turėti pažyminį¹⁸. Jo pažyminiais kiek dažniau vartojami kelininiai skaitvardžiai ir neapibrėžiamieji nežymimieji įvardžiai *kelintas*, *kelioliktas*, labai retai – būdvardžiai. Apskritai, konstrukcijų, išplėstų pažyminiais, pasitaiko retai.

Kas antrą dieną leido į kiemą pasivaikščioti. SruogR V 38. Badavome kone kas antrą trečią mėnesį po kelias paras... Gud-GuzR V 195. Kas keltintą mėnesį važiuoja su vilnomis į Liepoją. Mžk. Per visą amžėlį vargą turėsi, kas mielą dienele ašaras liesi. LKŽ I 631. Kas naktele tylią žvainą lanko jauną mylimasis. LKŽ V 365.

Kiekvienas spektaklis pasieks žiūrovą tik kas antrą mėnesį. T 1967 141. Impulsų dažnumas pakinta kas keliolika sekundžių (trš).

Retkarčiais pasitaiko pirmojo tipo konstrukcijų, į kurių struktūrą įeina kiekinis skaitvardis.

Kas keturis mėnesius keitėsi valstybės galva. PalM 57. Išeidamas gydytojas liepė priimti išrašytų vaistų po dvi tabletes šį vakarą ir ryt rytą ir kas tris valandas matuoti temperatūrą. KrėvLŽ 194.

2) Antrojo struktūrinio tipo konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardžiai su pažyminiais: su neapibrėžiamuoju apibendrinamuoju įvardžiu *kiekvienas* arba su būdvardžiais *dažnas*, *retas*.

Šio tipo konstrukcijose vartojami tų pačių reikšmių daiktavardžiai, kaip ir pirmojo tipo konstrukcijose.

Produktyviausios yra konstrukcijos su neapibrėžiamuoju apibendrinamuoju įvardžiu *kiekvienas*. Jos reiškia reguliaraus veiksmo dažnį.

Regina kiekvieną sekundę laukė žingsnių šlepsėjimo ir klebtelėjimo į duris. LKŽ VI 22. O jūsų tėvai kiekvieną valandą dėl savo kailio arba net gyvybės drebėdavo. BİL I 107. Jis kiekvieną rytą su skustuvu skutasi ir apsikrapina rožių vandeniui. LKŽ VI 429. Kiekvieną dieną tikėjosi čia sutikti Murzą. GrušK 106. Kiekvieną pavasarį į mūsų kaimelį suka plačialaukių gaspadorių rogės: piemenų pirkti. BaltPV I 21. Liucė gadindavo visiems ūpą kiekvieną šventadienį. Myk-PutR III 219.

¹⁸ Plg. K. Ulvydas, Dėl vienaskaitos galininko prieveiksmėjimo dabartinėje lietuvių kalboje, „Lietuvių kalbotyros klausimai“, t. II, p. 81.

Jis gali kiekvieną valandą užkristi. Up. Jam atrodė – sūnus jį kiekvieną akimirką apiplėšiąs (trš). Kiekvieną rytą abi moterys ateidavo, nešinos kapliais ir duonos plutele, dirbti žemės. BaltRn 5. Motina kiekvieną sekmadienį duoda po keliasdešimt centų. AvyžISK 45. O į tą skardį, kur buvo Baltaragio malūnas, o dabar tiktai akmenų krūva, kiekvieną pavasarį trenkia perkūnas. BorBM 259. Šiandien motina Karalienė keletą kartų perėjo per didžiąją virtuvę ir kiekvieną kartą pastebėjo, kad Grėtė kažkam ruošiasi. SimonR V 187.

Retkarčiais šitokios konstrukcijos išplečiamos ir kitais pažymimais. Tačiau jie yra fakultatyvūs, konstrukcijos reikšmės nekeičia.

Kiekvieną šeštadienio vakarą, apsiruošusi, Ona išeina į vakaruškas. BaltPV I 40.

Konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardžiai su būdvardžiais *dažnas, retas*, dabartinėje literatūrinėje kalboje vartojamos retai. Šios konstrukcijos reiškia nereguliaraus veiksmo dažnį.

Dažną vakarą pareina tik apie vidurnaktį. Grl. Jis jau nuo vidurvasario retą dieną bepajėgdavo išeiti į kiemą. GricŽ 14. Tos mergos tai retą rudenį neparsineša kraičio! Gud-GuzR V 21.

Išvados

1. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su galininku reiškia: 1) veiksmo laiko momentą ar periodą, 2) veiksmo trukmę, 3) veiksmo rezultato trukmę ir 4) veiksmo dažnį.

2. Laiko konstrukcijų su galininku reikšmės skirtumus lemia: 1) pagrindiniu dėmeniu einančio veiksmožodžio veikslas, 2) priklausomuoju dėmeniu einančio daiktavardžio leksinė reikšmė, 3) su daiktavardžio galininku einančio pažyminio gramatinės bei leksinės savybės ir 4) daiktavardžio skaičius.

3. Konstrukcijos, reiškiančios veiksmo laiko momentą, nuo konstrukcijų, reiškiančių veiksmo laiko periodą, skiriasi veiksmožodžių veikslais. Veiksmo laiko momentą reiškia konstrukcijos su įvykio veikslo veiksmoždžiais, veiksmo laiko periodą – konstrukcijos su eigos veikslo veiksmoždžiais. Kitais atžvilgiais tų artimų reikšmių konstrukcijos nesiskiria.

Konstrukcijų, reiškiančių veiksmo trukmę, pagrindiniu dėmeniu dažniausiai eina eigos, rečiau – įvykio veikslo veiksmoždžiai, reiškiantys tam tikros trukmės veiksmą.

Konstrukcijų, reiškiančių veiksmo rezultato trukmę, pagrindinis dėmuo paprastai yra įvykio veikslo, gana retai – eigos veikslo judėjimo veiksmožodis.

Konstrukcijos, reiškiančios veiksmo dažnį, sudaromos ir su eigos, ir su įvykio veikslo veiksmoždžiais.

4. Laiko konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu dažniausiai eina paros dalis, savaitės dienos, metų laikus, laiko mato vienetų, neapibrėžtą laiko kiekį, rečiau – kai kurias kitas laiko sąvokas reiškiantys daiktavardžiai vieni arba su pažymimais. Procesus reiškiantys daiktavardžiai visada vartojami su pažymimais.

5. Pažyminiai būna fakultatyvūs ir struktūriškai būtini. Jų funkciją atlieka daiktavardžiai, būdvardžiai bei dalyviai, paprastai turintys leksinę laiko reikšmę, taip pat skaitvardžiai ir parodomieji bei neapibrėžiamieji įvardžiai.

Konstrukcijose, reiškiančiose veiksmo ar jo rezultato trukmę, pažyminiais einantys kiekiniai skaitvardžiai ir neapibrėžiamieji nežymimieji įvardžiai *keli, keletas, keleri, keliolika, vienas kitas, kelintas, kelioliktas, kuris* visada yra struktūriškai būtini.

Konstrukcijų, reiškiančių veiksmo dažnį, priklausomuoju dėmeniu visada eina daiktavardžio galininkas su struktūriškai būtinais pažyminiais: neapibrėžiamaisiais apibendrinamaisiais įvardžiais *kas, kiekvienas* ar būdvardžiais *dažnas, retas*.

Visais kitais atvejais pažyminių struktūrinį būtinumą ar fakultatyvumą lemia veiksmožodžio veikslas arba daiktavardžio leksinė reikšmė.

6. Veiksmo laiko momentą ar periodą reiškiančiose konstrukcijose daiktavardis visada turi vienaskaitos galininko formą.

Konstrukcijos su daiktavardžių daugiskaitos galininku, išskyrus konstrukcijas su kiekiniais skaitvardžiais ir daugiskaitiniu daiktavardžiu *metai*, vartojamu „vienerių metų“ prasme, visada reiškia neapibrėžtą veiksmo trukmę.

Kitais atvejais daiktavardžio skaičius konstrukcijos reikšmės nenulemia.

7. Dabartinėje literatūrinėje kalboje vyrauja veiksmo laiko momentą ar periodą ir veiksmo trukmę reiškiančios konstrukcijos. Rečiau vartojamos konstrukcijos, reiškiančios veiksmo dažnį.

Konstrukcijos su galininku, reiškiančios veiksmo rezultato trukmę, pasitaiko retai. Jas išstumia sinoniminės konstrukcijos su naudininku.

ВРЕМЕННЫЕ КОНСТРУКЦИИ С ВИНИТЕЛЬНЫМ ПАДЕЖОМ В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

А. РУЖЕ

Резюме

В статье освещается структура и значения временных конструкций с винительным падежом имён существительных в современном литовском литературном языке. Установлены также некоторые тенденции, касающиеся продуктивности и употребления изучаемых конструкций.

В современном литовском литературном языке временные конструкции с винительным падежом выражают: 1) момент совершения действия или период времени, в котором происходит действие, 2) продолжительность действия, 3) продолжительность результата действия и 4) частоту действия.

Различные значения временных конструкций с винительным падежом определяются следующими основными факторами: 1) видом глагола, 2) лексическим значением имени существительного, 3) лексической и грамматической особенностью определения, входящего в состав конструкции, и 4) числом имени существительного.

Конструкции, выражающие момент совершения действия, отличаются от конструкций, выражающих период времени, в котором происходит действие, только видом глагола; конструкции с глаголами совершенного вида выражают момент совершения действия, а конструкции с глаголами несовершенного вида — период времени, в котором происходит действие.

Основным компонентом конструкций, выражающих продолжительность действия, обычно являются глаголы несовершенного вида. Глаголы совершенного вида в таких случаях всегда обозначают продолжительное действие.

Основным компонентом конструкций, выражающих продолжительность результата действия, обычно являются глаголы совершенного вида. Конструкции с глаголами несовершенного вида встречаются довольно редко. Глаголы несовершенного вида в таких случаях обозначают движение.

Конструкции, выражающие частоту действия, употребляются как с глаголами несовершенного, так и с глаголами совершенного вида.

Зависимым компонентом временных конструкций могут быть имена существительные, обозначающие части суток, дни недели, времена года, единицы времени и другие временные понятия, с определениями или без них. Имена существительные, обозначающие процессы, употребляются только с определениями.

Функцию определений выполняют имена существительные, имена прилагательные и причастия, чаще всего с лексическим значением времени, а также имена числительные, указательные и неопределенные местоимения.

Количественные числительные и неопределенные местоимения *keli, keleri, keletas, keliolika* „несколько“, *vienas kitas* „один другой“, *kelintas, kelioliktas* „который“, *kuris* „некоторый“, входящие в состав конструкций, выражающих продолжительность действия или продолжительность результата действия, являются структурно обязательными.

В роли зависимого компонента конструкций, выражающих частоту действия, всегда выступает винительный падеж имён существительных с обязательным определением: неопределенными местоимениями *kas, kiekvienas* „каждый“ или именами прилагательными *dažnas* „частый“, *retas* „редкий“.

Во всех других случаях возможность применения определений зависит от вида глагола или лексического значения имени существительного.

В конструкциях, выражающих момент совершения действия или период времени, в котором происходит действие, всегда употребляется винительный падеж единственного числа имён существительных.

Конструкции с винительным падежом множественного числа, за исключением конструкций с именем существительным *metai* „один год“ и конструкций, в состав которых входит количественное числительное, всегда обозначают неопределенную продолжительность действия.

В других случаях число имени существительного не влияет на значение конструкции.

В современном литовском литературном языке самыми ходкими являются конструкции, выражающие продолжительность действия и момент совершения действия или период времени, в котором происходит действие. Гораздо реже встречаются конструкции, выражающие частоту действия.

Конструкции с винительным падежом, выражающие продолжительность результата действия, встречаются довольно редко. Их вытесняют синонимические конструкции с дательным падежом.